

СПІВОЧИЙ ДРІЗД НА ЗАХОДІ УКРАЇНИ

В.С. Талпош

Song Thrush in west of Ukraine. - V.S. Talposh. - Berkut. 8 (1). 1999. - Data were collected in 1962-1996. The Song Thrush is a breeding, migrating, sporadically wintering species, distributed on all the territory of the region, most numerous representative of the genus *Turdus*. In the Carpathians it nests up to the upper border of forests and elfin wood. Inhabits different forest types but prefers places with spruce regrows. Breeds also in groves, road wood plantings, old gardens, etc. Occasionally is occurred in settlements, but to call it as an urban bird while it is impossible. Arrives in second half of March – beginning of April, rarely in end of Februar (on average 25.03, n = 24). Departure takes place in September and October, but separate individuals stay up to end of November and occasionally winter. On plains and in foothills of the Carpathians begins building nests usually in first decade of April, highly in mountains – not earlier than third decade of this month. Period of egg laying lasts since second decade of April till second decade of July. Full clutch has 2-6 eggs in Podolia (on average 4,71 ± 0,05; n = 240), near upper border of forest in Carpathians – 2-5 (on average 3,88 ± 0,23; n = 25). Only female incubates the clutch during 13-14 days (n = 4). Nestlings stay in nest 12-14 days (n = 12). Both parents feed nestlings, but only the female warms them. Death of eggs during egg laying and incubation makes about 58 %, nestlings during staying in nest – about 26 %. Building materials of nests, their measures, parameters and variation of eggs, feeding of nestlings and adult birds are described (see Tables). [Ukrainian].

Key words: Song Thrush, West Ukraine, ecology, phenology, number, breeding, nest, egg, feeding.

Address: V.S. Talposh, S. Bandera str. 80/86, 282011 Ternopil, Ukraine.

Незважаючи на те, що орнітофауну заходу України вивчали багато орнітологів, співочий дрізд (*Turdus philomelos*) залишається до цього часу вивченим слабо, особливо його біологія та екологія. Мета цієї публікації – в певній мірі заповнити цю прогалину. Матеріалом для неї послужили багаторічні (1962-1996 рр.) спостереження автора головним чином на Західному Поділлі, в Українських Карпатах і на Закарпатській рівнині. Яйця вимірювались штангенциркулем з точністю до 0,1 мм. Індекс заокругленості вирахований за формулою $Sph = (B \times 100) / L$, а об'єм – $V = 0,5236 \times L \times B^2$, де Sph – індекс заокругленості яйця, L – довжина, B – максимальний діаметр, V – об'єм (мл). Бюджет поведінки (інтенсивність годування пташенят і т. д.) вивчали шляхом візуальних спостережень, живлення пташенят – лігатурним методом, а дорослих птахів – шляхом аналізу вмісту шлунків.

Статус. Гніздовий, мігруючий, пролітний і спорадично зимуючий птах регіону.

Підвидова систематика. Гніздові співочі дрозди західних областей України належать до підвиду *T. ph. philomelos* C.L. Brehm (Страутман, 1963; Степанян, 1990).

Поширення. Зустрічається на всій те-

риторії регіону (Грабар, 1931; Кістяківський, 1950; Страутман, 1954, 1963; Татаринів, 1973 та ін.). В Українських Карпатах гніздиться у всіх висотних поясах (до верхньої межі букових і ялинових лісів, місцями в криволіссі), за винятком полонин, де буває лише під час міграцій.

Місце оселення (стація). Співочий дрізд більше, ніж інші види роду *Turdus*, тяжіє до природних деревостанів. Оселяється в різноманітних лісах (ялинових, соснових, мішаних, листяних). Перевагу віддає місцям із ялиновим підростом або добре розвинутим підліском, узліссям. Гніздиться також у гаях, придорожних насадженнях, лісопарках, запущених садах, зрідка – в садах серед виноградників (Закарпатська область), парках, цвинтарях. У населених пунктах регіону гніздиться зрідка і назвати його міським птахом, яким він буває в Західній Європі, поки що не можна. В період мандрівок і міграцій зустрічається також у відкритому ландшафті (на полях, луках і т. д.). Під час весняної міграції окремі самці в парках і скверах населених пунктів (наприклад, у Тернополі) досить інтенсивно співають.

Міграції. В західні області України звичайно прилітає у другій половині березня

– на початку квітня, зрідка – в кінці лютого. Перших птахів тут відмічали 16.03.1909 (Герхнер, 1928), 29.03.1914 (Храневич, 1929), 25.03.1916, 27.02.1927, 29.03.1928, 19.03.1930, 8.04.1931, 3.04.1932, 23.03.1935, 21.03.1938, 3.04.1940, 30.03.1942 (в середньому за 10 років – 25.03; Mieczynski, 1962), 10.04.1955, 24.03.1956, 27.03.

1957, 2.04.1958, 26.03.1959 (в середньому за 5 років – 30.03; Марисова, 1963), 10.03.1966, 9.03.1975, 28.03.1977, 1.04.1984, 19.03.1985, 30.03.1994, 1.04.1995 (в середньому за 7 років – 24.03; наші спостереження). Середня дата прильоту за 24 роки – 25.03. На Закарпатській рівнині перших птахів ми зустріли 8.03.1966 і 17.03.1967 рр. Пролітні дрозди на заході України зустрічаються з кінця березня до кінця квітня. Інтенсивний проліт їх М. Шарлемань і Л. Портенко (1926) спостерігали на початку квітня 1914 р. в околицях с. Смолярова, а ми з 8 до 11.04.1965 р. в долині р. Ріка біля с. Іза Хустського району Закарпатської області (зграйки по 20-40 особин). Осінній проліт і відліт відбувається у вересні – жовтні, але окремі птахи затримуються до початку листопада (Страутман, 1963) і зрідка спорадично зимують. На Закарпатській рівнині вони відмічені 27.12.1960 і 30.01.1964 рр., а в Карпатах (біля с. Косівська Поляна Рахівського району) – 2.12.1951 р.

Чисельність. Співочий дрізд є найбільш чисельним видом роду *Turdus* у регіоні. Антропогенні зміни лісів у ХХ ст. на його чисельність суттєво не вплинули (Владышевский, 1975). На Закарпатській рівнині чисельність цього дрозда у травні 1966-1967 рр. становила: у перестиглому

Розміри (мм) гнізд співочого дрозда на заході України
Parameters (mm) of nests of the Song Thrush in West Ukraine

Region	Parameters	n	lim	M ± m	CV, %
Карпати Carpathians	D	13	130-240	168,1 ± 8,56	18,4
	H	13	75-132	108,8 ± 4,47	14,8
	d	13	68-100	89,8 ± 2,18	8,8
	h	13	55-90	71,8 ± 2,81	14,1
Поділля Podolia	D	81	91-218	158,2 ± 2,73	15,5
	H	81	65-200	116,7 ± 2,67	20,6
	d	81	53-110	92,04 ± 0,96	9,4
	h	81	45-105	67,16 ± 1,05	14,1

дубовому лісі з підліском і підростом – 106 ос./км², у стиглому грабово-дубовому – 50, середньовіковому – 8, у старому буковому лісі – 80, у садах серед виноградників – 2 і у старому запущеному саду з чагарниками – 32 ос./км² (Талпош, 1976). За даними Д.В. Владишевського (1975), у стиглих ялиново-ялицевих лісах Українських Карпат відмічено 44-60 ос./км², на заростаючих їх вирубках – 34-50, а біля верхньої межі букового лісу – 50-70. У грабово-букових і чистобукових лісах Карпат (Тячівський район Закарпатської області) його чисельність була такою: в жердняках і середньовікових – по 3 ос./км², пристигаючих і стиглих – по 5, пралісах – 8 (Гузій, 1994а), а в дубово-букових лісах Чернівецької області від 6 до 13 ос./км² (Гузій, 1994). Мінімальна віддаль між двома сусідніми жилими гніздами на Поділлі в одному випадку складала 3,5 м, а в другому – 15 м.

Розмноження. Незабаром після прильоту самці займають гніздові ділянки і починають інтенсивно співати. Місце для гнізда шукають, напевно, лише самки. Будівництво гнізд на рівнинах з обох боків Карпат починається з першої декади квітня, а високо в горах – не раніше третьої декади цього місяця. Будівництво гнізда триває 4-6 днів, перше яйце з'являється через 2-3 дні після його завершення, нерідко в такому,

що ще не висохло. Гніздо співочого дрозда значно легше, ніж в інших видів цього роду. Форма його чашкоподібна, звичайно округла, але інколи буває сплюснута з двох боків або лише з одного, що залежить від місця його розташування. Гніздо цей дрізд будує із тонких прутиків ялини (зрідка листяних порід), сухих стебел трав, мохів, лишайників і папороті ($n = 16$). Проте 2 з них були побудовані тільки із прутиків і папороті. Лоток гладенько вистелений тонким шаром деревної трухлявини з домішкою землі і, можливо, слини. Різниця в розмірах гнізд із Карпат і Поділля (табл. 1) статистично недостовірна (t не перевищує 1,56).

Гнізда співочого дрозда ($n = 326$) нами виявлені на 22 породах дерев і кущів, переважно на хвойних (44,2 %), а серед них – на ялині (33,1 %). Навіть у листяному лісі для розміщення свого гнізда співочий дрізд вибирає в основному поодинокі ялинки, що характерно і для інших регіонів (Мальчевський, Пукинський, 1983). На Закарпатській рівнині і Поділлі 81 гніздо знайдено на ялині, 51 – на грабі, 39 – на ліщині, 32 – на дубі, 25 – на сосні, 10 – на дикій яблуні, 9 – на липі, по 6 – на дикій груші та осиці, по 5 – на черемсі і бузині, по 4 – на ялиці, вільсі і вербі, по 3 – на буці і модрині, 2 – на березі і по одному гнізду – на горобині, яворі, ясені, білій акації і крушині. Біля верхньої межі лісу Українських Карпат 27 гнізд ми знайшли на ялині, 4 – на ялиці і одне – на буці.

Висота розташування гнізд ($n = 318$) в західних областях України коливається в межах 0,1-9,0 м, частіше 1,0-3,0 м ($M = 2,87 \pm 0,09$; $CV = 55,8$). Зокрема, на висоті 0,1-1,0 м знайдено 21 гніздо, 1,1-2,0 – 86, 2,1-3,0 – 90, 3,1-4,0 – 59, 4,1-5,0 – 25, 5,1-6,0 – 19, 6,1-7,0 – 13, 7,1-8,0 – 3 і 8,1-9,0 – 2 гнізда. Висота розташування гнізд ($n = 286$) на Поділлі дещо більша ($\text{lim} = 0,1-9,0$ м, $M = 2,91 \pm 0,10$; $CV = 55,7$), ніж у Карпатах ($n = 32$, $\text{lim} = 0,5-6,5$ м, $M = 2,50 \pm 0,23$; $CV = 52,8$), але статистично вона не достовірна ($t = 1,64$). Ще 3 гнізда були знайдені на землі (біля коренів граба, в заростях папороті і серед хмизу), а одне – на рамі розби-

тої вантажної машини. Гнізда ($n = 276$) частіше всього розташовані на бокових гілках біля стовбура (164 випадки), рідше серед гілочок на горизонтально зігнутих жердинах листяних порід (36), переплетеннях гілок чагарників (23) і дерев (10), в розвилках стовбурів (13) і гілок (10) дерев, в мутовках на гілках віддалених від стовбура (14), на пеньках із поростю (2), лапах великих ялин (2), у хмизі (2).

Період яйцекладки у співочого дрозда на заході України триває три місяці: з другої декади квітня до другої декади липня, що обумовлено наявністю повторних кладок при загибелі основних і двома циклами розмноження на рівнинах і передгір'ях. Найбільш рання із відомих нам кладок розпочалася на Поділлі, в околицях с. Ренів Зборівського району Тернопільської області, 10.04.1977 р., а найбільш пізня в околицях Кременця – 13.07.1965 р. Зокрема, перші яйця в гніздах ($n = 194$) на Поділлі нами виявлені: 10.04 – в одному гнізді, 11-20.04 – у 18, 21-30.04 – в 29, 1-10.05 – в 27, 11-20.05 – в 46, 21-31.05 – в 41, 1-10.06 – у 15, 11-20.06 – в 11, 21-30.06 – в 4, 1-10.07 – в одному і 13.07 – ще в одному гнізді. В умовах високогір'я Українських Карпат перші яйця в кладках ($n = 16$) починають з'являтися лише в першій декаді травня (з 3 до 10.05 – у 3 гніздах, з 11 до 20.05 – в 4, з 1 до 10.06 – в 7 і з 11 до 20.06 – в 2). Крім того, на Поділлі в червні – липні нами знайдено ще 49 повних кладок з невизначеною насидженістю яєць (1-10.06 – в 14 гніздах, 11-20.06 – у 24, 26-30.06 – у 8, 1-10.07 – в 2 і 13.07 – в одному гнізді), а в Карпатах – 9 (6-10.06 – в 2 і 26-30.06 – в 7 гніздах). На Поліссі кладки цього виду в 1969 р. були знайдені 24.04 (4 яйця), 2, 10 і 14.05 (3, 4 і 3 яйця; Татаринів, 1973), а на Поділлі – 28.04 три кладки із 2, 3 і 3 яйцями (Герхнер, 1928) і 22.04.1914 р. (Храневич, 1929).

Наведені факти свідчать про те, що період найбільш масової відкладки яєць на Поділлі – друга половина травня – початок червня, коли до птахів, які пізно розпочали першу кладку, приєднуються ті, що відкладають повторні і другі кладки.

Таблиця 2

Параметри яєць співочого дрозда на заході України
Parameters of eggs of the Song Thrush in west of Ukraine

Регіон, роки Region, years	Показники Parameters	n	lim	M ± m	CV, %
Карпати, Carpathians 1964-1984	L	61	24,9-32,1	27,84 ± 0,20	5,5
	B	61	19,1-22,2	20,60 ± 0,09	3,4
	Sph	61	62,0-82,3	74,13 ± 0,52	5,5
	V	61	5,00-7,61	6,20 ± 0,08	9,8
Поділля, Podolia Кременець 1965-1969	L	39	25,6-29,9	28,09 ± 0,17	3,7
	B	39	19,4-21,8	20,68 ± 0,08	2,3
	Sph	39	69,0-81,0	73,71 ± 0,47	4,0
	V	39	5,39-7,11	6,30 ± 0,07	7,2
Поділля, Podolia с. Ренів 1970	L	100	24,3-30,3	27,95 ± 0,10	3,7
	B	100	19,0-22,1	20,76 ± 0,07	3,1
	Sph	100	69,0-82,0	74,31 ± 0,25	3,3
	V	106	4,89-7,51	6,33 ± 0,05	8,8
Поділля, Podolia с. Ренів 1971	L	62	23,0-31,7	28,42 ± 0,18	4,9
	B	62	17,8-23,0	21,11 ± 0,10	3,6
	Sph	62	67,0-80,0	74,36 ± 0,31	3,4
	V	62	3,82-8,14	6,65 ± 0,08	9,9
Поділля, Podolia с. Ренів 1972	L	42	24,8-30,6	27,59 ± 0,20	4,8
	B	42	19,0-21,4	20,33 ± 0,09	2,7
	Sph	42	68,0-80,0	73,79 ± 0,45	2,9
	V	42	4,91-6,99	5,99 ± 0,08	9,2
Поділля, Podolia с. Ренів 1975	L	39	24,4-29,6	27,45 ± 0,19	4,2
	B	39	19,6-21,6	20,44 ± 0,09	2,7
	Sph	39	70,0-84,0	74,46 ± 0,55	4,6
	V	39	5,14-7,10	5,99 ± 0,08	8,0
Поділля, Podolia с. Ренів 1976	L	56	23,0-29,1	27,17 ± 0,17	4,7
	B	56	19,8-21,7	20,45 ± 0,06	2,3
	Sph	56	69,0-86,0	75,36 ± 0,54	5,4
	V	56	4,72-6,80	5,95 ± 0,05	6,7
Поділля, Podolia с. Ренів 1980	L	93	24,4-31,4	27,52 ± 0,14	4,9
	B	93	18,3-21,7	20,61 ± 0,05	2,5
	Sph	93	65,3-83,9	75,02 ± 0,41	5,3
	V	93	4,45-7,14	6,12 ± 0,05	7,4

Згідно наших спостережень, повна кладка співочого дрозда на Поділлі (n = 240) містить від 2 до 6 яєць, частіше – 5 (в 4 кладках було по 2 яйця, у 8 – по 3, в 65 – по 4, в 140 – по 5 і в 23 – по 6 яєць; (M =

4,71 ± 0,05; CV = 15,9), а біля верхньої межі лісу Українських Карпат (n = 25) – 2-5, частіше 4 яйця (в одній кладці було 2 яйця, в 6 – по 3, в 13 – по 4 і в 5 – по 5 яєць (M = 3,88 ± 0,23; CV = 29,1; t = 3,53). Кількість

Таблиця 3

Мінливість різниці параметрів яєць співочого дрозда в межах кладки в залежності від їх кількості

Variation of differences in egg parameters of the Song Thrush within clutch depending on their number

У повній кладці In full clutch	Показники Parameters	n	lim	M ± m	CV, %
4 яйця eggs	L	18	0,3-2,5	1,18 ± 0,12	44,9
	B	18	0,2-1,7	0,52 ± 0,08	63,5
	Sph	18	1,4-6,7	3,48 ± 0,34	41,4
	V	18	0,08-1,07	0,42 ± 0,06	59,4
5 яєць eggs	L	43	0,6-7,0	1,66 ± 0,16	63,9
	B	43	0,2-3,6	0,69 ± 0,08	76,8
	Sph	43	1,0-8,9	3,90 ± 0,30	50,7
	V	43	6,06-3,37	0,63 ± 0,07	77,5
6 яєць eggs	L	7	0,8-3,0	1,83 ± 0,31	44,8
	B	7	0,6-1,5	0,81 ± 0,12	39,5
	Sph	7	2,4-8,6	4,51 ± 0,78	45,7
	V	7	0,48-1,52	0,84 ± 0,13	41,5
4, 5 і 6 яєць разом 4, 5 and 6 eggs total	L	68	0,3-7,0	1,55 ± 0,11	60,7
	B	68	0,2-3,6	0,66 ± 0,06	71,2
	Sph	68	1,0-8,9	3,86 ± 0,22	47,9
	V	68	0,06-3,37	0,60 ± 0,05	73,3

яєць у повній кладці залежить і від часу їх відкладання. Так, кладки, знесені на Поділлі в квітні і травні (n = 116), містили в середньому $4,77 \pm 0,06$ (CV = 13,9) яйця, а відкладені в червні-липні (n = 73) – $4,40 \pm 0,12$ (CV = 22,7; t = 2,76). Меншими переважно бувають повторні і другі кладки, хоч і вони нерідко містять по 5-6 яєць. За даними І. В. Марисової (1957), у багатьох птахів цього виду в північних районах Тернопільської області перші кладки мають тільки 3-4 і навіть 2 яйця, що з нашими спостереженнями не узгоджується.

Форма яєць у співочого дрозда яйцеподібна або тупоїяйцеподібна, зрідка видовжена або досить кулеподібна. Шкаралупа яєць різного ступеня інтенсивності голубого, рідше зеленувато-голубого кольору, з темно-бурими, чорно-фіолетовими або чорними плямками і крапками, звичайно більш

сконцентрованими на тупому кінці. Зрідка зустрічаються яйця з поодинокими чорними звивинами або фіолетово-сірими плямками і крапками. Забарвлення яєць буває неоднаковим як в різних гніздах, так і в одному і тому ж гнізді. Зокрема, зрідка зустрічаються кладки, в яких одне, ще рідше – два яйця повністю світло-голубі або тупові, з темно-бурими плямками і крапками, але сконцентрованими на гострому кінці яйця. За даними промірів 492 яєць (табл. 2), відмінності за їх довжиною складають 9,1 мм (lim – 23,0-32,1), за максимальним діаметром – 5,2 мм (lim – 17,8-23,0), за індексом заокругленості – 24 (lim – 62,0-86,0) і за об'ємом – 4,32 мл (lim – 3,82-8,14). Відмінності за цими ж показниками в межах однієї кладки (n = 68) значно менші. За довжиною вони досягають 6,7 мм (M = $1,55 \pm 0,11$), за максимальним діаметром –

Таблиця 4

Параметри яєць співочого дрозда в залежності від їх кількості у повній кладці
Parameters of eggs of the Song Thrush depending on their number in full clutch

У повній кладці In full clutch	Показники Parameters	n	lim	M ± m	CV, %
2 і 3 яйця 2 and 3 eggs	L	16	24,7-31,2	27,69 ± 0,37	5,3
	B	16	19,7-22,1	20,74 ± 0,14	2,8
	Sph	16	65,1-79,8	75,08 ± 0,90	4,8
	V	16	5,02-7,19	6,25 ± 0,14	8,8
4 яйця eggs	L	84	24,4-30,3	27,54 ± 0,15	4,9
	B	84	19,2-22,2	20,50 ± 0,07	3,1
	Sph	80	67,7-80,6	73,95 ± 0,35	4,2
	V	80	4,99-7,74	6,07 ± 0,06	9,4
5 яєць eggs	L	167	23,0-31,7	27,82 ± 0,11	4,9
	B	167	17,8-21,8	20,55 ± 0,05	3,2
	Sph	100	67,2-80,6	73,18 ± 0,26	3,5
	V	100	5,38-7,53	6,29 ± 0,05	8,7
6 яєць eggs	L	42	25,2-30,1	28,04 ± 0,17	4,0
	B	42	19,7-22,1	21,18 ± 0,09	2,8
	Sph	42	71,1-81,0	75,52 ± 0,32	2,7
	V	42	5,43-7,50	6,61 ± 0,09	8,6

3,4 (M = 0,66 ± 0,06), за індексом заокругленості – 7,9 (M = 3,86 ± 0,22) і за об'ємом – 3,31 мл (M = 0,60 ± 0,23), причому, із збільшенням кількості яєць у повній кладці відмінності поступово зростають, що особ-

ливо помітно по середніх показниках об'єму яєць (табл. 3).

Відмінності за довжиною яєць у межах кладки в цілому значніші, ніж за максимальним діаметром, хоча в 6 випадках із

Таблиця 5

Параметри яєць співочого дрозда в залежності від часу їх відкладання
Parameters of eggs of the Song Thrush depending on time of their laying

Яйця знесені Eggs laid	Показники Parameters	n	lim	M ± m	CV, %	t
до 15 травня before May 15	L	106	25,1-31,4	27,67 ± 0,13	4,8	
	B	106	18,8-21,7	20,40 ± 0,06	2,9	
	Sph	106	65,3-81,1	73,88 ± 0,33	4,6	
	V	106	4,89-7,35	6,05 ± 0,05	8,8	
після 1 червня after June 1	L	106	23,0-30,3	27,90 ± 0,12	4,3	1,30
	B	106	17,8-22,1	20,75 ± 0,07	3,6	3,80
	Sph	106	68,0-81,0	74,45 ± 0,25	1,4	1,38
	V	106	3,82-7,50	6,31 ± 0,06	3,4	3,38

Таблиця 6

Параметри яєць співочого дрозда в залежності від їх рангу
Parameters of eggs of the Song Thrush depending on their rank

Ранг яйця Rank of egg	n	Показники Parameters	L, мм L, mm	B, мм B, mm	Sph Sph	V, мл V, ml
1	13	lim	24,2-28,4	19,8-21,2	71,0-86,0	5,48-6,62
		M	26,96	20,55	76,41	5,96
		m	0,37	0,14	1,33	0,10
		CV, %	4,93	2,38	6,29	6,21
2	8	lim	25,3-28,8	19,8-21,2	70,0-80,6	5,50-6,34
		M	27,45	20,39	74,43	5,97
		m	0,46	0,15	1,47	0,12
		CV, %	4,76	2,01	5,60	5,52
3	9	lim	26,1-29,1	20,3-21,4	71,6-79,3	5,86-6,85
		M	27,78	20,82	75,03	6,31
		m	0,30	0,14	0,97	0,10
		CV, %	3,20	1,97	3,87	4,92
4	10	lim	26,5-29,8	20,2-21,4	70,5-78,1	5,70-6,88
		M	28,11	20,77	73,98	6,35
		m	0,36	0,11	0,88	0,12
		CV, %	3,98	1,69	3,76	5,98
5	9	lim	25,8-31,4	20,1-21,2	65,3-81,8	5,71-6,91
		M	28,19	20,78	73,91	6,37
		m	0,52	0,14	1,47	0,13
		CV, %	5,57	1,97	5,95	6,28

68 вони за максимальним діаметром яєць виявились більшими, ніж за їх довжиною, а в одній – однаковими, але коефіцієнт варіації різниці за максимальним діаметром виявився в цілому більшим, ніж за довжиною (71,2 проти 60,7; табл. 3).

Морфологічні показники яєць залежать і від їх кількості в повних кладках, часу відкладання та рангу яйця. Зокрема, найбільшими виявились яйця в повних кладках, що містять по 6 яєць (табл. 4). Крупніші також яйця в кладках, які знесені після 1.06, ніж у відкладених до 15.05 (табл. 5), що, напевно, залежить від кількості і якості їжі. Спостерігається і деяке збільшення об'єму яєць в залежності від їх рангу (табл. 6).

Виявлено відмінності в параметрах яєць з однієї й тієї ж місцевості, які відкладені

у різні роки. В околицях с. Ренів в 1970 і 1971 рр. вони були більші, ніж в 1972, 1975 і 1976 рр. (табл. 2). Відмінності за об'ємом яєць із різних пунктів регіону не більші, ніж такі по роках в одній і тій же місцевості (табл. 2).

За нашими спостереженнями, самка відкладає ранком по одному яйцю на добу (n = 11). Насиджує кладку тільки самка протягом 13-14 діб (n = 4). Для в'яснення характеру насиджування 25.05.1972 р. проводили спостереження за гніздом з повною кладкою, що містила 4 яйця, на третій день після відкладання останнього яйця (рис. 1). Як видно з рисунка 1, з 4⁰⁰ до 22⁰⁰ самка 8 разів злітала з гнізда на час від 5 до 29 хвилин, що становить в цілому 2 год. 11 хв. Перший виліт самки із гнізда відбувся о 5³⁰,

а о 21²⁰ вона сіла на кладку і до кінця спостережень з неї не злітала. За цей час (з 5³⁰ до 21²⁰) вона найдовше обігрівала кладку з 5⁵⁹ до 9⁵⁰ (3 год. 5 хв.) і з 9⁵⁵ до 14¹⁰ (4 год. 15 хв.). В інших випадках обігріву тривали від 30 хв. до 1 год. 35 хв. Самець годував самку у гнізді двічі (о 8¹⁰ і 8⁴⁰) і 3 рази знаходився поруч з гніздом. Насиджування починається з останнього або передостаннього яйця (інколи раніше), що залежить від погодних умов (Птушенко, Иноземцев, 1968 та ін.), величини кладки та індивідуальних особливостей самки.

Вилуплення пташенят в одних випадках відбувається протягом одного дня, але може тривати 2 і навіть 3 доби, що спостерігається і в інших регіонах (Мальчевский, Пукинский, 1963). Вилуплення пташенят у 136 гніздах на Поділлі, згідно наших спостережень, відбувалося з 2.05 до 25.07: 2-10.05 – у 15 гніздах, 11-20.05 – у 19, 21-31.05 – у 19, 1-10.06 – у 47, 11-20.06 – у 19, 21-30.06 – у 12, 1-10.07 – у 2, 11-20.07 – у 2 і 25.07 – в одному гнізді, а в Українських Карпатах (n = 16) з 16.05 до 27.06 (16-20.05 – в одному, 21-31.05 – у 4, 1-10.06 – у 2, 11-20.06 – в одному і 21-27.06 – у 8 гніздах).

Пташенята знаходяться в гнізді 12-14 днів (n = 12), але при небезпеці вони покидають його передчасно, в 10-11 денному віці. Годують пташенят самець і самка, а обігрівав їх у гнізді лише самка. Інтенсивність обігріву пташенят залежить від їх віку і погоди. Спостереження біля 2 гнізд з пташенятами (28.06.1974 р. у гнізді 4 пташенят 5-6 денних і 22.05.1980 р. у гнізді 3 пташенят 7-8 денних) показали, що “робочий день” у цих пар відповідно почався о 5⁰³ і

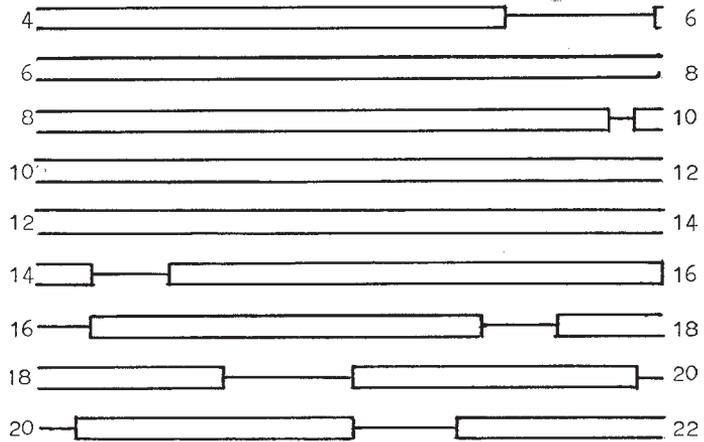

Рис. 1. Інтенсивність насиджування кладки самкою співочого дрозда на 3-й день після її завершення. Околиці с. Ренів Зборівського району Тернопільської області, 25.05.1972 р. Цифри збоку – години доби, – самка обігриває пташенят, – самки на гнізді немає. Ці ж позначення на рис. 2. Fig. 1. Intensity of clutch incubation by female of the Song Thrush during 3rd day after its completion.

Figures on sides are hours of day, – female warms nestlings, – female is absent. The same designations are on Fig. 2.

5²⁰ і закінчився о 21⁴² і 20⁵⁴ (тривав 16 год. 39 хв. і 15 год. 34 хв.), самки обігривали пташенят 26 (10 год. 03 хв.) і 58 разів (10 год. 02 хв.), самець і самка годували пташенят 86 і 130 разів та з’їли 83 і 100 фекальних капсул пташенят. Інтенсивність обігрівання і годування пташенят різного віку наведена на рисунках 2 і 3.

Цікаво відзначити, що в гнізді з 4 пташенятами самець протягом “робочого дня” 13 разів віддавав корм самці, яка їх обігривала, а вона в 10 випадках годувала ним пташенят, а в трьох – з’їдала його сама.

Виліт пташенят із 136 гнізд нами відмічений з 13.05 до 7.08 (13-20.05 пташенята покинули 10 гнізд, 21-31.05 – 20, 1-10.06 – 19, 11-20.06 – 39, 21-30.06 – 25, 1-10.07 – 12, 11-20.07 – 8, 21-31.07 – 2 і 7.08 – одне гніздо). Ще з тиждень батьки підгодовують пташенят поза гніздом, після чого ті, що швидко виростили пташенят першого виводку, в кінці травня – на початку червня приступають до другої кладки.

Живлення. Співочий дрізд живиться

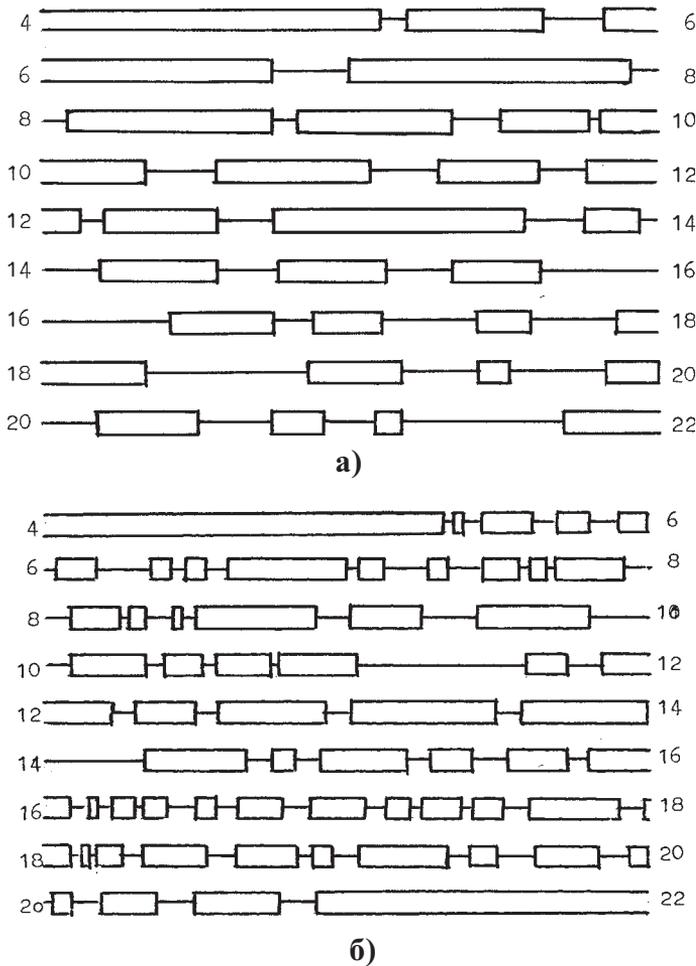

Рис. 2. Інтенсивність обігрівання пташенят:

- а) – 4 пташенят 5-6-денного віку; Карпати, 28.06.1974 р.;
 б) – 3 пташенят 7-8-денного віку; околиці с. Ренів, 22.05.1980 р. (холодно, 10-12 °С).

Fig. 2. Intensity of warming nestlings;

- а) – 4 nestlings in age 5-6 of days; the Carpathians;
 б) – 3 nestlings in age 7-8 of days; Podolia (cold).

тваринною і рослинною їжею, яку збирає на землі, кущах і деревах. В 11 шлунках цих птахів, здобутих О.Б. Кістяківським (1950) і нами, виявлені головним чином жуки (72,4 %) і гусениці метеликів (15,8 %), в той час як всі інші групи тварин складають лише 11,8 % (табл. 7).

У 5 шлунках птахів, здобутих І.В. Марисовою (1957), знайдено довгоносиків, ко-

валиків, травневих хрущів, гусениць золотогозу, ягоди калини і терну. Згідно візуальних спостережень, склад рослинної їжі в цілому дуже різноманітний і в значній мірі залежить від пори року та характеру місцевості. Ми неодноразово спостерігали поїдання співочим дроздом ягід вишні, черешні, суниці, винограду, брусниці, чорниці, бузини, калини, горобини, ожини, малини, кизилу. Пташенят годує переважно земляними червами, жуками, гусеницями метеликів і молюсками.

Вороги і несприятливі фактори. Успішність розмноження співочого дрозда на заході України незначна. Із 140 гнізд, за якими ми вели спостереження, пташенята вилупились лише в 59, що становить 42,1 % від кількості кладок (38 гнізд були кинуті або зруйновані в період яйцекладки, а 43 в час насиджування). Розбортків та яєць із задохликами небагато (4,6 %). Із 280 яєць у 59 гніздах вилупилось 259 пташенят (92,5 %). Чотири яйця (по од-

ному в кладці) виявились із задохликами, 9 – розбортками (у 2 кладках по 2, а в 5 – по одному) і 8 яєць із 7 гнізд кудись поділися. Відхід пташенят за час їх перебування у гнізді складає біля 26 %. Зокрема, із 182 пташенят, які вилупились, успішно залишили гнізда 134 (73,6 %). У 10 гніздах були знищені всі пташенята, а в двох – по 2. Значний відхід кладок обумовлений фак-

тором неспокою (в період гніздобудування, яйцекладки і насиджування дрозди легко кидають гнізда). Кладки і пташенят у гніздах знищують сойка (*Garrulus glandarius*), сорока (*Pica pica*), сіра ворона (*Corvus cornix*), малий яструб (*Accipiter nisus*), сірий (*Glis glis*) та горішниковий (*Muscardinus avellanarius*) вовчки, лісова куниця (*Martes martes*) і домашні кішки. Інколи пташенята гинуть від голоду і переохолодження (3 випадки). Гинуть вони і після вильоту, особливо такі, що передчасно покинули гнізда і впали на землю.

Господарське значення та охорона. У гніздовий період співочий дрізд знищує шкідників лісу та інших деревних і чагарникових насаджень (пластинчастовусих, златок, вусачів, довгоносиків, листоїдів і т. д.), а в період міграцій також шкідників сільського господарства (клопів, коваликів, чорнотілок, листоїдів, довгоносиків). Рилючись в опалому листі лісової підстилки, співочий дрізд, як і інші представники цього роду, ловить малодоступних для інших птахів клопів-черепашок, соснових совок, шовкопрядів, п'ядунів, які збираються там на зимівлю. Поїдаючи ягоди і плоди рослин, сприяє розповсюдженню деревних і чагарникових порід (горобини, калини, глоду і т. д.). Співочий дрізд – один із найкращих “співаків” в орнітофауні регіону, має естетичне значення. Помітної шкоди сунічникам і виноградникам Закарпаття не завдає. В цілому птах дуже корисний, тому заслуговує охорони і приваблювання. Спеціальних заходів по його охороні в Україні не передбачено.

ЛІТЕРАТУРА

- Герхнер В.Ю. (1928): Матеріали до вивчення птахів Поділля. – 36. праць зоол. музею. 6: 329-370.
Грбар А.А. (1931): Птаство Подкарпатской Руси (Avi-

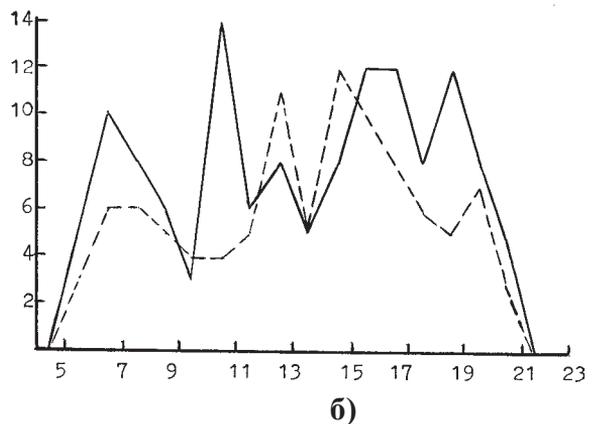
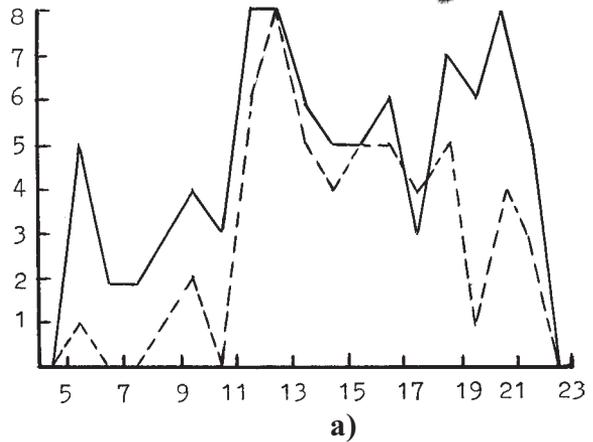

Рис. 3. Інтенсивність годування пташенят за годину в залежності від їх віку:

а) – 4 пташенят 5-6-денного віку; Карпати, 28.06.1974 р.;

б) – 3 пташенят 7-8-денного віку; околиці с. Ренів, 22.05.1980 р.

Fig. 3. Intensity of feeding of nestlings in an hour depending on their age:

а) – 4 nestlings in age 5-6 of days; the Carpathians;

б) – 3 nestlings in age 7-8 of days; Podolia.

fauna Carpathorossica). – Відбиток з часопису “Подкарпатская Русь”. Ужгород. 8: 153-162.

Владышевский Д.В. (1975): Птицы в антропогенном ландшафте. Новосибирск: Наука. 1-200.

Гузій А.І. (1994): Особливості гніздового і осінньо-міграційного населення птахів дубово-букових лісів Буковини. - Беркут. 3 (1): 3-8.

Гузій А.І. (1994а): Структура і вікові сукцесії орнітоценозів грабово-букових і чистобукових лісів Українських Карпат. - Беркут. 3 (2): 79-87.

Кістяківський О.Б. (1950): Птахи Закарпатської області. - Труды Ин-ту зоол. 4: 3-77.

Таблиця 7

Вміст 11 шлунків співочого дрозда
Contents of 11 stomachs of the Song Thrush

Їжа	К-ть екземплярів	%
Food	Number of exempl.	%
Тваринна їжа	Animal food	
<i>Oniscus sp.</i>	1	1,3
<i>Myriapoda</i>	1	1,3
<i>Pentatomidae</i>	1	1,3
<i>Carabidae</i>	11	14,5
<i>Melolontha melolontha</i>	2	2,6
<i>Scarabaeidae</i>	2	2,6
<i>Elateridae</i>	11	14,5
<i>Cerambycidae</i>	1	1,3
<i>Chrysomelidae</i>	1	1,3
<i>Curculionidae</i>	11	4,5
<i>Coleoptera</i>	16	21,0
<i>Apis mellifera</i>	1	1,3
<i>Diptera</i>	1	1,3
<i>Lepidoptera (larvae)</i>	12	15,8
<i>Insecta (larvae)</i>	3	4,0
<i>Lacerta sp.</i>	1	1,3
Всього: Total:	76	100
Рослинна їжа	Vegetable food	
<i>Vitis vinifera (carpi)</i>	+	

- Мальчевский А.С., Пукинский Ю.Б. (1983): Птицы Ленинградской области и сопредельных территорий. Л.: ЛГУ. 2: 1-504.
- Марисова І.В. (1957): Матеріали до вивчення лісових птахів Тернопільської області. - Наук. зап. Кременецького пед. ін-ту. Тернопіль. 140-159.
- Марисова І.В. (1963): Спостереження за прильотом деяких видів птахів у Тернопільській області. - Матеріали до вивчення фауни України. Зб. праць зоол. музею. 32: 50-56.
- Марисова І.В. (1963): Матеріали до вивчення живлення та практичного значення дроздових України. - Матеріали до вивчення природних ресурсів Поділля. Тернопіль-Кременець. 152-157.
- Птушенко Е.С., Иноземцев А.А. (1968): Биология и хозяйственное значение птиц Московской области и сопредельных территорий. М.: МГУ: 1-462.
- Степанян Л.С. (1990): Конспект орнитологической фауны СССР. М.: Наука: 1-728.
- Страутман Ф.И. (1954): Птицы Советских Карпат. Киев: АН УССР. 1-332.
- Страутман Ф.И. (1963): Птицы западных областей УССР. Львов: ЛГУ. 2: 1-182.

- Талпош В.С. (1976): Птицы садов и виноградников Закарпатья. - Вестн. зоол. 1: 20-27.
- Татаринов К.А. (1973): Фауна хребетных заходу України (екологія, значення, охорона). Львів: ЛДУ. 1-260.
- Храневич В. (1929): Матеріали до орнітофауни західних округ України. - Зап. Кам'янець-Подільської наук.-досл. катедри. 1: 5 - 39.
- Шарлемань М., Портенко Л. (1926): Замітки про птахів Волині (матеріали до орнітофауни України). - Тр. фіз.-мат. відділу АН УРСР. К. 2 (2): 35-86.
- Мусzynski K. (1962): Ptaki Dublan (Ukrainska SSR). - Acta Ornithol. 6 (10): 117-186.

Україна (Ukraine).
282011, м. Тернопіль.
вул. С. Бандери, 80. кв. 86.
В.С. Талпош.

Книжкова полиця

Вийшли з друку:

- Карякин И.В. Конспект фауны птиц Пермской области. Пермь. 1998. 261 с.
- Карякин И.В. Конспект фауны птиц Республики Башкортостан. Пермь. 1998. 253 с.
- Карякин И.В. Пернатые хищники Уральского региона. Соколообразные (Falconiformes) и Согообразные (Strigiformes). Пермь. 1998. 483 с.
- Флинт В.Е., Сорокин А.Г. Сокол на перчатке. М.: Эгмонт, Россия Лтд., 1999. 328 с.
- Gavrilov V.M. Energetics and Avian Behavior. — Physiology and General Biology Reviews. Vol. 11, Part. 1. Amsterdam: Harwood Academic Publishers, 1997. 225 p.
- Aubrecht G., Aubrecht M., Dittami J., Hochrathner P. Avian Conservation Problems in Central and Eastern Europe and Northern Asia: A Palearctic Approach. BirdLife Österreich, Studienber. 4. Wien, 1998. 29 S.